

Universiteit
Leiden
The Netherlands

De Indonesië-politiek van minister mr. D. U. Stikker in memoires en geschiedschrijving
Maas, P.F.

Citation

Maas, P. F. (1984). De Indonesië-politiek van minister mr. D. U. Stikker in memoires en geschiedschrijving. *Acta Politica*, 19: 1984(3), 359-378. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/3452471>

Version: Publisher's Version

License: [Leiden University Non-exclusive license](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/3452471>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

Literatuur

De Indonesiëpolitiek van minister mr. D. U. Stikker in memoires en geschiedschrijving

P. F. Maas

Het kabinet-Beel (1946-1948) had na de eerste politieke actie, die vooral gericht was op de verovering van de economisch meest profijtelijke gebieden van Indonesië (Operatie Product), in januari 1948 met de 'opstandige' Djocja-Republiek van Soekarno de zogenaamde Renvilleovereenkomst gesloten. Dank zij de Amerikaanse druk op de Indonesische nationalistena was deze overeenkomst voor Nederland niet ongunstig. De overgangstijd naar de onafhankelijkheid van Indonesië, de gewenste federale structuur, de blijvende band met Nederland in de Nederlands-Indonesische Unie en het op de Republiek veroverde gebied, al deze randvoorwaarden waren in de Renvilleovereenkomst tot tevredenheid van Nederland neergelegd. Evenmin als het eerdere akkoord van 'Linggadjati' kwam dat van Renville tot daadwerkelijke uitvoering.

In Indonesië steeg de spanning tussen het Nederlandse gezag en de revolutionaire republikeinen. De coöperatieve federalisten, voornamelijk uit de Indonesische buitengewesten, namen ondertussen meer afstand van Nederland, dat voor hen meer en meer een instrument werd in de inter-Indonesische machtsstrijd tussen de traditionele, veelal adellijke gezagsdragers en de populistische revolutionairen rond Soekarno. Dit was de situatie, waarin het brede basis kabinet Drees-van Schaik in augustus 1948 aantrad. In dit kabinet werkten KVP, PvdA, CHU en VVD samen. Het kabinet mocht zich geen nationaal kabinet noemen, omdat de rigide opstelling van de antirevolutionairen deelneming van de ARP onmogelijk maakte.

Tot voor kort bestond er onder invloed van de geschiedschrijving van C. Smit en de memoires van Stikker en Drees een zekere consensus over de rol van de ministers Sassen en Stikker in de pijnlijke en chaotische liquidatie van het Nederlands imperium in de Oost¹. Sassen was de zondebok door wie alles misging, terwijl Stikker de Indonesische kwestie stellig tot een oplossing zou hebben gebracht, ware het niet dat de duistere machinatien van het KVP-driemanschap Romme, Sassen en Beel hem dit onmogelijk hebben gemaakt. In de recente monografieën van onder andere Agung

Gde Agung, Jaquet en Bank wordt deze consensus doorbroken en ontstaat er een aanzienlijk genuanceerder beeld².

Deze monografieën steunen op diepgaand bronnenonderzoek, dat deels ook door het Centrum voor Parlementaire Geschiedenis te Nijmegen verricht is ten behoeve van het project Drees-van Schaik. Dat onderzoek lag ten grondslag aan een serie kritische interviews met oud-minister Stikker, die zelf tot de conclusie kwam dat zijn memoires correctie behoefden. Indirect vloeide daar de voortreffelijke publikatie van Jaquet 'Minister Stikker en de soevereiniteitsoverdracht aan Indonesië' uit voort. Het is op zichzelf boeiend Stickers memoires te toetsen aan de recente monografieën, temeer daar naar mijn oordeel ook Jaquet en Bank onvoldoende aandacht besteden aan het 'Trial and error' karakter van Stickers eerste optreden in de internationale arena en in Indonesië in het bijzonder. Teneinde de discrepantie tussen Stickers memoires en de resultaten van recent historisch onderzoek te kunnen aangeven en bij wijze van kritische beoordeling van de bijzondere rol van Stikker, wil ik achtereenvolgens bespreken 1. Het toetreden van Stikker tot het kabinet-Drees-van Schaik 2. Het ontslag van de Luitenant-Gouverneur-Generaal van Indonesië Van Mook 3. Stickers reactie op de Amerikaanse interventie via de zogenaamde Cochran-note 4. De eerste gespreksronde van Stikker met de Republiek te Kalioerang 5. De mislukking van het Kalioerang-overleg 6. Het aandeel van Stikker in het besluit om tot de tweede politieke actie over te gaan.

1. Het toetreden van Stikker tot het kabinet-Drees-van Schaik

Stikker was bij zijn aantreden als minister 51 jaar oud. Hij studeerde rechten te Groningen, althans voor zover het boemelen dat toeliet³. Stikker was naar eigen zeggen zeer actief in het studentenleven en destijds van roestoude liberale opvattingen bezielde. Dat roestoude kreeg een wat rossige kleur toen hij als kantoorbediende bij de Twentsche Bank werkte. De bediende werkte zich op tot bankdirecteur en stapte in 1934 over naar het bedrijf van de familie Heineken, welks in vele opzichten kostelijk produkt ik bekend veronderstel.

In het zicht van de naderende wereldoorlog, waarop ons bedrijfsleven aanzienlijk beter voorbereid was dan de regering, wist Stikker alle bierbrouwerijen te verenigen in de stichting Centraal Brouwerij Kantoor. De Stichting moest beletten dat brouwerijen groter of kleiner de oorlog zouden uitkomen door misbruik van de situatie te maken en bovendien stonden de brouwers gezamenlijk sterker tegenover de bezetter. Hitler had

verordonneerd dat 'Bier soll sein', zodat het Centraal Kantoor, dat ook aan de Duitse weermacht moest leveren, goed de oorlog doorkwam. Gedurende de oorlogsjaren hielp Stikker vele NVV-vakbondsbestuurders aan geld. Bierbrouwer Stikker legde bovendien de basis voor de latere Stichting van de Arbeid, welke arbeid hem in contact bracht met vele legale en illegale kopstukken, onder wie Drees.

Stikker financierde mede de oprichting van de Partij van de Vrijheid, die in 1947 met de Groep-Oud opging in de VVD, waarvan Stikker partijvoorzitter werd⁴. Eerst als aangewezen en onafhankelijk lid, later als representant van de Partij voor de Vrijheid c.q. VVD maakte Stikker deel uit van de Eerste Kamer. In de Senaat onderscheidde Stikker zich nauwelijks van zijn partijgenoten, die het kabinet-Beel toegeeflijkheid jegens Soekarno c.s. verweten. Zo kapittelde hij Van Mook, die gezegd had dat Nederland de hulp van andere mogendheden behoefde met de woorden 'Dergelijke uitlatingen, ik ontzie mij niet om dat openlijk te zeggen, getuigen van een politieke gezindheid die ons land onwaardig is'⁵. De katholiek Kerstens liet zich positief uit over het Indonesisch nationalisme, wat hem op de boutade te staan kwam dat hij 'niet voldoende de deugd der voorzichtigheid, waarvan men in herderlijke schrijvens wel eens leest', had nageleefd⁶.

Een jaar later, vermoedelijk onder invloed van zijn zakenvrienden en na een indringender kennismaking met het Indonesisch nationalisme door een bezoek aan Indonesië en door zijn lidmaatschap van het College van Negen Mannen – een soort parlementair curatorium –, achtte Stikker nauwe samenwerking met Amerika noodzaak, hechte hij minder aan de staatsrechtelijke aspecten en benadrukte hij vooral de belangen van het Nederlands bedrijfsleven. In het College der Negen Mannen nam Stikker nadrukkelijk afstand van Romme's Unieconceptie, die voorzag in Unieorganen met zelfstandige bevoegdheden en waarin Nederland en Indonesië duurzaam zouden samengaan. Zowel Bank als Jaquet blazen Romme's Uniegedachte als verklaringsgrond voor de tegenstellingen nogal op, hoewel Bank erkent dat Romme ongeveer alleen stond in zijn abstracties⁷. In de feitelijke Indonesiëpolitiek heeft Romme's Uniegedachte niet werkelijk een beslissende rol gespeeld, wel de zich wijzigende machtsverhoudingen, in Indonesië en internationaal.

De VVD als geheel had forse oppositie gevoerd tegen het Kabinet-Beel en was de verkiezingen ingegaan met leuzen als: 'Het Roer moet om', 'Hebt u er ook genoeg van' en 'Sociaal-democratie bevordert Communisme in Indonesië', – leuzen waar Stikker moeite mee had, maar die de partij wel van 6 op 8 zetels hielpen brengen. De VVD had haar medewerking aan de tweede lezing van de grondwetsherziening afhankelijk gemaakt van het

te voeren beleid, hetgeen als chantage van Oud gekwalificeerd werd in linkse kring. Romme wenste, onder meer met het oog op de onvermijdelijke soevereiniteitsoverdracht, de basis van het rooms-rode coalitiekabinet te verbreden. Daudt e.a. hebben hierin een herleving van de uiterstenoedzaak-doctrine van Nolens willen zien. Ten onrechte, omdat de KVP zich maar ten dele laat vergelijken met de oude RKSP, en de PvdA niet zonder meer gelijk gesteld kan worden met de SDAP ten tijde van Nolens. De werkelijkheid van 1948 was dat CPN en PvdA te zamen de Indonesië-politiek van een centrum-rechts kabinet volledig konden blokkeren vanwege de zogenaamde 2/3 wetgeving en dat Romme een samenrotten van PvdA en CPN in de oppositie ongewenst achtte⁸.

Gedurende de kabinetsformatie legde de VVD een claim op Buitenlandse Zaken, door Stikker te bezetten, en bleef daar hardnekkig aan vasthouden. Nadat de formatie-Beel hierop gestrand was, wist Van Schaik het kabinet Drees-Van Schaik te formeren, met daarin 6 KVP-ers, 5 PvdA-ers, 1 CHU-er, 1 VVD-er en 2 partijloze bewindslieden. Een 'opgetuigd' twee-partijenkabinet, constateerde de PvdA-fractievoorzitter Van der Goes van Naters terecht. Wat vertelt Stikker 18 jaar later in zijn 'memoires' zelf over zijn toetreden⁹: 'Ervan overtuigd dat geweld geen oplossing zou brengen, keerde ik uit Indonesië terug' ... 'Hoe zou ik dit aan de partij en de kiezers duidelijk kunnen maken?' Over de verkiezingscampagne van de VVD. 'Toen ik tenslotte zelf als minister in de VN, met de VS en in Indonesië moest onderhandelen, was het juist voor mij, die als toenmalig partijvoorzitter voor deze methoden aansprakelijk werd geacht, dubbel moeilijk de sfeer van vertrouwen te scheppen, die van werkelijke onderhandelingen onmisbaar is' ... 'ik voelde mij bezorgd en onzeker: had de 'Roer-om'-propaganda ons stemmen bezorgd van kiezers die de soevereiniteit juist aan Indonesië wilden onthouden?' 'De samenstelling van het kabinet baarde mij wel enige zorg ... vanwege de zetelverdeling' ... 'Ik vroeg mij af of mijn stem als eenling in dit gezelschap invloed zou hebben. Zou ik voortdurend met mijn portefeuille moeten rammelen om niet geheel overstemd te worden. Het vooruitzicht onder Drees te werken trok mij aan'.

Stikker zegt dit tegen de achtergrond dat hij een progressieve benadering van het Indonesisch nationalisme voorstond. Nu de feiten¹⁰: Tegenover Van Schaik, de formateur, had kandidaat-minister Stikker nadrukkelijk herinnerd aan zijn VVD-oppositie tegen het te lenige beleid van Beel. Over zijn progressieve instelling heeft Stikker de kiezers totaal in het ongewisse gelaten. Stikker begreep blijkbaar zelf dat een prominent VVD-er niet de meest geëigende figuur voor onderhandelingen met de Republiek en het buitenland was. Hij had ook door (en om die reden 2 zetels voor de VVD

geëist) dat zijn positie als eenling zeer bezwaarlijk was. Tegen het premierschap van Drees had Stikker, verwijzend naar de verkiezingsuitslag, juist bezwaar gemaakt, terwijl binnen de PvdA diep wantrouwen jegens Stikker leefde. Op steun van zijn eigen partij kon Stikker moeilijk rekenen, zoals hij zelf vaststelde.

Kortom, in de gegeven situatie had de 'progressieve' Stikker niets te zoeken in het kabinet-Drees-Van Schaik en zeker niet op Buitenlandse Zaken, waarvoor hij in geen enkel opzicht bijzonder gekwalificeerd was of het moest zijn doordat het Heineken-bier ook buiten onze grenzen aftrek vond. De ironie wil dat Stikker vooral via de immer secundair reagerende Drees en via de PvdA zijn beleidsopvattingen zal pogen door te zetten, doch zonder veel succes.

2. Het ontslag van de Luitenant-Gouverneur-Generaal, Van Mook

Partijpolitiek gezien had centrum-rechts in het op 7 augustus 1948 beëdigde kabinet de meerderheid met 8 zetels. De KVP had haar invloed op het Indonesiëbeleid versterkt door de bezetting van het eerst verantwoordelijke departement, dat van Overzeesche Gebiedsdelen, en door de toezegging dat Beel de troon van Buitenzorg zou krijgen. De PvdA kon haar invloed op de Indonesiëpolitiek alleen nog doen gelden middels Drees. Deze eenvoudige constatering doet als zo vaak geen recht aan de feitelijke verhoudingen, die veelal door mensen en hun posities c.q. ambities bepaald worden. Stikker kreeg te maken met de 17 jaar jongere Emmanuel Sassen, een astant heer met een irriterende pose van zelfverzekerdheid. De onervaren Sassen steunde zwaar op het gezag van Romme. Hij nam twee politieke adviseurs in dienst, van wie De Pont als go-between tussen hem en Romme fungeerde. Sassen en Romme vormden stellig een tandem. Met Beel, eenmaal Hoge Vertegenwoordiger van de Kroon in november 1948, lag de verhouding ingewikkelder. Beel bezat als oudpremier meer politiek gezag dan Sassen, die nimmer tot een nauwe relatie met Beel kwam. Romme en Beel hadden in de periode 1946-1948 veel met elkaar van doen gehad, waarbij Beel op cruciale momenten vasthield aan zijn eigen verantwoordelijkheid en zienswijzen. Met Beel in Batavia kwam een zwaartepunt in de bepaling van het Indonesiëbeleid buiten Den Haag te liggen, wat ten tijde van de eigenzinnige Van Mook juist als een bezwaar gevoeld was. Beel koos al snel onder leiding van Generaal Spoor en de ambtelijke adviseurs, voor harde actie dat wil zeggen de liquidatie van de Djocjarepubliek en de federalisering van geheel Indonesië, goedschiks of kwaadschiks.

Voor zijn financieel-economische en pragmatische benadering van het Indonesiëconflict zocht Stikker de steun van Drees, die hij zondags bezocht voor een kop thee. Anders dan in het kabinet-Beel, stelde Drees zich evenwel vrij afstandelijk op, meer als arbiter, voorzitter van de Minister-raad, dan als partijleider. Drees weigerde bovendien Van der Goes van Naters volledig op de hoogte te houden van de ontwikkelingen, zeer tot ergernis van deze fractieleider en waardoor de PvdA bij tijden het gevoel had buiten het Indonesiëbeleid te staan.

Stikker, nieuwkomer, bijna parvenu op Buitenlandse Zaken, moest zich bovendien de begeleiding laten welgevalen door vier 'grote' ambassadeurs, namelijk Van Kleffens, Van Royen, Michiels van Verduynen en Tjarda van Starckenborgh Stachouwer. Uiteraard hadden dezen de neiging internationale verwickelingen sterk te benadrukken. Door zijn 'progressieve' koers raakte de verhouding tussen Stikker en Oud beneden het vriespunt. Oud beklagde zich herhaaldelijk bij Sassen over Stickers politieke solowerk. Daar stond evenwel tegenover dat de katholieke veteraan en vice-premier van Schaik Stikker zijn vertrouwen schonk. Van Schaik schurkte in het kabinet dicht tegen Drees aan en liet zich door Romme noch Sassen veel gezeggen. Al vroeg gaf hij Drees te kennen dat in geval van een botsing tussen Drees en Sassen de laatste zou moeten verdwijnen. Na de tweede politieke actie sloot Van Maarseveen zich bij Van Schaik aan, waardoor Stikker de ruimte kreeg en waardoor Romme een tijdlang de tweede viool moest spelen. Voor alle duidelijkheid nog dit: rond Romme is de mythe ontstaan van de onnipotente paus van de katholieke politiek. Dit beeld strookt niet met de werkelijkheid, die Romme vele nederlagen bezorgde en zeker niet met de realiteit van 1948, toen Romme nog doende was zijn gezag op te bouwen.

Nu het ontslag van Van Mook. In zijn memoires zegt Stikker: 'Het was een ernstige vergissing een man van zijn kaliber bruusk naar huis te sturen'. Welnu, Stikker heeft, blijkens recent archiefonderzoek en vooral de voortreffelijke studie van Jacquet, het vertrek van Van Mook krachtig bevorderd¹¹. Terwijl Drees aarzelde en tegenspartelde, zolang als dat ging in het licht van de formatieafspraken en de toezeggingen aan Beel, sloot Stikker zich bij Sassen aan, die Van Mooks vertrek urgeerde. Overigens had ook Van Mook inmiddels gekozen voor een harde lijn jegens de Republiek van Soekarno. Van Mook was zeker niet die visionaire, progressieve en bestuurlijke alleskunner, zoals zo vaak voorgesteld, maar op en top een Indisch man en handelend vanuit het perspectief van een invloedrijke positie voor de Indischmensen in het toekomstige Indonesië¹². Te vergelijken met Ian Smith in Rhodesië, die uit zijn zelfstandigheidspolitiek jegens Engeland de uiterste consequenties trok. De weerstand en het

wantrouwen in Nederland jegens Van Mook waren inmiddels zo groot, dat er geen redding aan was, ook als Stikker dit echt gewild had, quod non.

3. Stickers reactie op de Amerikaanse interventie via de zogenaamde Cochrannote

Het kabinet-Drees meende in augustus en begin september 1948 nog immer verzekerd te zijn van de welwillende steun van de VS, zoals die bij de Renville-overeenkomst nog gebleken was. Medio 1948 was er evenwel een kentering opgetreden in de Amerikaanse benadering, waar onze diplomatieke dienst geen weet van had. Amerika was in de nationalistische beweging van Soekarno en Hatta de enige en laatste dam gaan zien tegen het communisme in Indonesië. Deze analyse zou op voor Nederland pijnlijke wijze juist blijken toen de Republikeinse regering de communistische Madiun-Coup, medio september, wist te onderdrukken. Het State Department was van oordeel dat Hatta in het zadel gehouden moest worden en verlangde van Nederland een conciliante houding, zeker geen militaire actie, die de militaire paraatheid in West-Europa zou verzwakken en de Indonesische communisten in de kaart zou spelen. Gegeven het feit dat Stikker beweerde, in zijn memoires althans, dat hij weinig zag in militaire actie en overtuigd was van de noodzaak dat Nederland met Amerika samenwerkte, lag hier dus een unieke kans voor de kersverse minister om een op Amerika georiënteerde koers uit te zetten.

Stikker in zijn memoires: 'Elk militair optreden zou zeker felle reacties van de buitenwereld en in de Verenigde Naties teweegbrengen en alleen met steun van de Verenigde Staten zouden dergelijke reacties te stuiten zijn'. '... ik was van mening dat deze (= Amerikaanse opvattingen) beslissend konden zijn voor onze bewegingsvrijheid'.

... 'Bestudering van de officiële documenten bracht mij tot de conclusie, dat zonder enige steun van Washington geen redelijke oplossing mogelijk zou zijn'¹³.

In werkelijkheid gebeurde het tegendeel.

Aanvankelijk nam Sassen het initiatief in het Indonesiëbeleid, waarvoor hij de eerst verantwoordelijke bewindsman was. Tegen de zin van Van Mook en buiten Van Mook om slaagde Sassen erin met de federalisten overeenstemming te bereiken over een overgangsregeling en over de toekomstige structuur van Indonesië. De haast waarmee Nederland buiten de Republiek om overeenstemming zocht met de federalisten, alarmeerde het State-Department en vooral Cochran, VS-lid van de CGD. Op 10 september 1948 verspreidde Cochran zijn oral-note, waarin een voor

Nederland onaanvaardbare Overall-agreement als oplossing voor de Indonesische kwestie voorgesteld werd. Dit veroorzaakte grote consternatie in het Nederlandse kabinet, waarin de verontwaardiging overheerste over de vermeende woordbreuk van de VS. De VS zouden beloofd hebben geen eenzijdige stappen te ondernemen, geheel conform de bescheiden taak van de CGD, die slechts bevoegd was tot bemiddelen en alleen gezamenlijke initiatieven mocht ontplooien.

De impulsieve Stikker wist de ministerraad te overtuigen van de noodzaak om in Amerika orde op zaken te gaan stellen. Ambassadeur Van Kleffens moest een onderhoud met Marshall, Secretary of State, arrangeren. Van Kleffens seinde Stikker dat hij persoonlijk welkom was maar dat Marshall zakelijke bedenkingen koesterde¹⁴. Immers, de positie van de VS in de CGD zou onzuiver worden als de VS op top-level met Nederland buiten Indonesië ging onderhandelen. Marshall dacht niet dat het bezoek veel kon bijdragen aan 'verbeteringen' van de orale note. Kortom, Marshall liet weten een gesprek uiterst inopportuun te achten, maar zou Stikker een ontmoeting niet weigeren. Desalniettemin besloot Stikker te gaan en vloog hij 17 september naar Washington. In de VS wachtte hem onmiddellijk een koude douche, want naspeuringen hadden uitgewezen dat er geen stukken bestonden, waarin de Amerikaanse belofte om niet eenzijdig te interveniëren compareerde. Van Amerikaanse zijde werd de belofte ontkend¹⁵.

De ontmoeting met Marshall leverde absoluut niets op, tenzij irritaties bij de gesprekspartners. Stikker liep een diplomatiek blauwtje, maar wat ernstiger was, dit blauwtje sterkte de Republiek. In het archief-Drees bevinden zich stukken, waaruit blijkt dat Palar, republikeins vertegenwoordiger in de VS, volledig op de hoogte was van het besprokene en dus van het Nederlandse echec¹⁶.

Uit de verslaggeving van de ontmoeting blijkt overigens niets van een ernstig pogen van Stikker om met de VS op één lijn te komen, tenzij dan op Nederlandse condities. Met instemming van Stikker besloot het kabinet de republiek ultimatief te gaan benaderen, wat volgens Sassen de weg baande voor een totale actie.

Op 4 oktober beantwoordde Nederland Cochrans oral-note met zoveel voorbehouden en amendementen dat er van een Cochranplan niets over was. De aanbiedingsbrief was volgens de VS in 'brutal terms' gesteld. Begin oktober had Stikker aan Spaak en Bevin te Parijs te verstaan gegeven dat als de Republiek niet toegaf een militair optreden van Nederland zou volgen¹⁷. Dat verontrustte Bevin en Marshall, die afspraken gezamenlijk druk op Nederland te zullen uitoefenen.

Stickers demarches in Washington en Parijs waren bepaald ongelukkig.

Ook Stickers opstelling in het kabinet getuigde allesbehalve van de bereidheid samen met de VS een vreedzame oplossing voor het conflict in Indonesië te zoeken. In zijn memoires staat Stikker nauwelijks stil bij de negatieve gevolgen van de confrontatie met Marshall. Hij verwijt Amerika onbegrip en legt zich bij de feiten neer:

'Ik vond die afwijzende houding (van Marshall) belachelijk, maar was niet gepikeerd en besloot toch te gaan' ... 'Ik bleef op een uitzondering na, volkomen rustig ... Toen Marshall echter naar aanleiding van de Cochran-note opmerkte, dat de Verenigde Staten tot voor kort nooit een opinie over deze zaken hadden uitgesproken, maar tot hun huidige standpunt waren gekomen op basis van de unanieme conclusies, die hun politieke, militaire en civiele waarnemers na een verblijf van drie maanden ter plaatse hadden getrokken ... kon ik mij niet langer bedwingen en vroeg: gelooft U werkelijk dat het advies van dit handjevol mensen, dat drie maanden in Indonesië is geweest, meer waard is dan de ervaring, die wij daar in meer dan drie eeuwen hebben opgedaan?' ... 'De Verenigde Staten zouden ons in geen opzicht steunen, van ons werd verwacht dat wij zouden doorgaan met de onderhandelingen en de Republiek zou door Amerika geholpen worden' ... Zelf accepteerde ik de Amerikaanse houding eenvoudig als een feitelijk gegeven...'

4. De eerste gespreksronde van Stikker met de Republiek te Kalioerang

Wat was eind oktober 1948 de status quo? De federalisten drongen aan op uitvoering van het BIO-ontwerp, dat hen in een relatief onafhankelijke en machtige positie bracht, ook tegenover de Republiek. De Amerikanen daarentegen oefenden maximale druk uit om de besprekingen met de Republiek te heropenen op basis van het Cochran-plan. Dat zou evenwel de federalisten van ons vervreemden en het BIO-ontwerp nullificeren. Batavia, Spoor voorop, wilde de Djocja-Republiek liquideren en federaliseren. De toestand in Indonesië verslechterde met de dag door de guerrilla, infiltraties en moorden op coöperatieve Indonesische bestuurders. Het kabinet-Drees wist niets anders te bedenken dan een oriëntatiereis van Stikker, die pas onderhandelingen mocht beginnen als de bestandsschendingen ophielden. Stikker moet nagegeven worden dat hij zich - terecht - van die voorwaarde weinig aantrok. Had Stikker dit wel gedaan, dan was de reis totaal overbodig geweest omdat dan serieuze besprekingen met de Republiek uitgebleven waren. Van Kleffens, onze ambassadeur in de VS, gaf Stikker nog goede raad mee. Nederland moest maar zonder veel

reserves de VSI uitroepen als vrije onafhankelijke staat. 'Een dergelijke daad, waarin wij als bevrijders zouden optreden zou Rusland beletten die rol te spelen, het zou ons in dezelfde klasse brengen als het toegejuicht Engeland toen dit India 'vrij liet' en het zou, mits het spel naar de vorm goed gespeeld werd via de VSI, de Republiek in de positie van Hyderabad brengen. Met permissie, maar een dwazer voorstel was nauwelijks denkbaar en toch is Van Kleffens een van de coryfeeën van onze diplomatieke dienst geweest.

De herinneringen van Stikker suggereren het navolgende beeld: Partijpolitiek waren de oriëntatieris en het contact met de republikeinen een doortastend waagstuk. Aanvankelijk leken de posities zo goed als bevroren en onoverbrugbaar, maar door mijn optreden groeide er een sfeer van vertrouwen en kwamen we dichtertot elkaar. Het Soepomo-incident verstoortte de vertrouwensrelatie maar rechtvaardigde geen breuk. Zonder zelf concessies te doen, liet ik Hatta zichzelf vastleggen. De gunstige resultaten van het overleg brachten mij tot de conclusie dat Nederland moest proberen op korte termijn overeenstemming met de Republiek te bereiken op hoofdpunten. Ook een kritische medewerker meende dat alles afhing van de mate waarin wij de wederpartij konden vertrouwen. In Stickers eigen woorden¹⁹: 'Ik wist dat ik mij met deze reis naar Kalioerang kritiek van partijgenoten en oppositieleden op de hals zou halen. Ik heb nooit gearzeld een impopulaire beslissing te nemen als dat de enige mogelijkheid was om uit een impasse te geraken'.

'In Kalioerang raakte ik steeds meer onder de indruk van de vijandige vastberadenheid waarmee de republikeinen trachtten te verdedigen wat zij meenden veroverd te hebben: de soevereiniteit waarvoor zij hadden gevochten. Aanvankelijk scheen het een hopeloze taak door deze muur van vijandigheid heen te stoten ...'. Al mijn pogingen waren erop gericht, Hatta tot een uiteenzetting van de Republikeinse denkbeelden te brengen, terwijl ik de Nederlandse regering tot niets verbond – aangezien ik daartoe niet bevoegd was'. Over het Soepomo-incident: 'Toen ik des nachts de situatie nog eens overwoog kwam ik echter tot de conclusie dat het incident geen voldoende reden was om onze besprekingen af te breken. De Veiligheidsraad zou dit incident – of misverstand? – nooit als rechtvaardiging van de ontketening van een tweede politionele actie accepteren ...'. 'In bepaalde opzichten hadden de gesprekken met de republikeinen een gunstig resultaat afgeworpen. In het buitenland en zeker in de CGD geloofde men thans dat wij oprecht ons best deden. In de republiek was men iets hoopvoller en iets minder fatalistisch geworden. Terwijl wij geen rechten of voordelen hadden prijsgegeven had de Republiek verschillende concessies gedaan en de verschillen waren nu duidelijk uit de verf gekomen ...'.

'Ik was van mening dat wij ons, ondanks alle daaraan verbonden risico's zouden moeten inspannen om het op korte termijn in principe voor de belangrijkste punten eens te worden ...

Op 31 oktober kwam Stikker in Batavia aan, waar Beel Van Mook als Hoge Vertegenwoordiger van de Kroon, (HVK) opvolgde. Van zijn reis maakte Stikker een 113 pagina's tellend verslag, door Boon gekwalificeerd als een 'document humain' van een ontwapenende openhartigheid, met alle wankelingen, tegenspraken en zelftwijfel erin, dat niet nalaat grote indruk te maken²⁰. Mij heeft de lezing van het verslag lichtelijk verbijsterd. Indonesië was een zaak van wereldpolitieke betekenis, waarmee uiterst gewichtige Nederlandse belangen gemoeid waren. De oplossing van de gerezen problemen vergde consistent staatsmanschap op hoofdlijnen. Welnu, consistent staatsmanschap zult u in dit verslag niet terugvinden, doch veeleer de confessiones van een weifelende bouwpastoor.

Na het eerste diepgaande contact met Hatta en tussen de wederzijdse adviseurs vond er op donderdag 3 november een diner plaats. Stikker filosofeerde:²¹

'De Republiek gelooft zozeer in de kracht van haar nationaal revolutionaire geest, dat deze bij militair optreden, hetgeen fatalistisch wordt verwacht, eerst wel verslagen zal worden, maar later zal winnen. De Bandoengstaten zullen zich verraden gevoelen indien wij met de Republiek op basis van het plan Cochran praktiseren ... Onze militairen gaan binnenkort weg. Het schijnt onmogelijk om elkaar te vinden, militair optreden is dan nodig. De gehele Regering van de Republiek leeft in een droomtoestand. De thans verkregen Merdeka is alles overheersend. Hiervan eerst een deel afstaan aan een FIR is onmogelijk ook niet als daardoor een beter bestuur mogelijk wordt. Zonder deze afstand aan de FIR is geen centrale regering denkbaar. Zonder een centrale regering neemt de chaos toe. Dit laatste is voor ons principieel onaanvaardbaar. Vandaar dat principieel geen overeenkomst bereikbaar is'.

De volgende dag ontmoette Stikker een reeks van republikeinse toppolitici en de belangrijkste partijleiders, waarna hij zich bevestigd voelde in zijn analyse. Hoewel de delegatieleden zich in een soort kinderlijke euforie uitsloofden een zinnetje hier, een alineatje daar, een kommaatje zus en een tekstje zo, binnen te halen, veranderde er weinig in de door Stikker zo raak beschreven situatie.

Zeer frustrerend en onthutsend voor Stikker was het zogenaamde Soepomo-incident²².

Soepomo was een van Hatta's topadviseurs in Kalioerang en vloog met Stikker mee in het Nederlandse vliegtuig naar Batavia. In Kalioerang had Stikker Hatta naar het formele antwoord gevraagd op de Nederlandse brief

aan Cochran inzake de voorwaarden de heropening van het officiële overleg. De Kalioerangesprekken hadden een informeel karakter. Hatta had hem geantwoord dat de betreffende brief nog niet klaar was, hetgeen Soepomo in het vliegtuig desgevraagd nog eens bevestigd had. Eenmaal in Batavia spoedde Soepomo zich naar Cochran en overhandigde hem het bedoelde schrijven. Stikker voelde zich bedrogen. Zijn stemming werd er niet beter op toen uit de inhoud van dit schrijven bleek dat de Republiek Nederland de schuld gaf van de bestandsschendingen en dat de Republiek de preliminaire voorwaarden voor heropening van het formele overleg verwierp. Stikker reageerde woedend en onevenwichtig door zijn collegae in Nederland te telegraferen en dat wat hem betrof het sein tot de aanval gegeven kon worden.

Desondanks liet hij de besprekingen de volgende dag doorgang vinden zonder er zelf aan deel te nemen. Meer voor de hand had gelegen dat Stikker de onoverbrugbare tegenstellingen, die uit de Republikeinse brief bleken, had vastgelegd en naar Nederland teruggekeerd was. Blijven en verder praten was een weinig overtuigende reactie, die de Republiek niet ontging.

De besprekingen in Kalioerang werden afgerond door Hatta's laatste bod, vervat in een aide-memoire, dat het vrijblijvende karakter van het overleg nog eens benadrukte in de considerans. Echte onderhandelingen moesten volgen op basis van het Cochranplan en onder auspiciën van de CGD. Mr. W. Riphagen, juridisch adviseur van de Nederlandse delegatie was door Stikker gevraagd om in een notitie een kritisch en onafhankelijk oordeel te geven over de resultaten van Kalioerang²³. Het oordeel van Riphagen luidde: 'concluderend geloof ik dat het aide-memoire geen aanleiding kan zijn tot verdere besprekingen, hetzij informeel, hetzij formeel'. Terecht signaleerde Riphagen dat de Republiek uitging van samenwerking met Nederland en zich op geen enkele wijze liet inpassen in de federale structuur op dezelfde voet als de overige deelstaten.

Desondanks bepleitte Stikker in zijn eindverslag ten behoeve van de ministerraad voortzetting van de onderhandelingen en suggereerde hij dat een soevereiniteitsoverdracht op republikeinse voorwaarden wellicht onvermijdelijk zou kunnen worden. De verklaring hiervoor moet gezocht worden in het enige lichtpunt van de besprekingen: in de financieel-economische sfeer deed de Republiek niet moeilijk. De zakenman Stikker, die de betreffende stukken aan zakenvrienden voorlegde met voorbijgaan van het parlement, hechtte hieraan zoveel waarde, dat hij de politiek-ethische aspecten ondergeschikt maakte aan de financieel-economische perspectieven. Om met Sassen te spreken: 'liever de centen dan de Unie met Nederland'.

Zetten we de resultaten van Stickers interventie op een rij, dan kan het

oordeel niet gunstig zijn:

1. Na de republikeinse (schijn)concessies viel vooralsnog niet te denken aan de aanwending van geweld. Daarmee kon evenwel niet te lang gewacht worden vanwege de snel verslechterende situatie in de door Nederland bezette gebieden en vanwege de uitputting van onze schatkist. De vitale vraag: wel of geen politieke actie was niet beantwoord maar vooruitgeschoven.

2. De bestaande impasse tussen Nederland en Republiek was niet doorbroken, noch droeg de reis bij aan het uitzetten van een vast, consistent beleid. Stickers conclusies waren daarvoor te tweeslachtig.

3. De Republiek kende onze benarde positie, had de besprekingen gaande gehouden en tegenover de wereldopinie haar goede wil getoond zonder wezenlijk iets van haar soevereiniteitsaanspraken prijs te geven. De tijd werkte permanent in haar voordeel.

4. De ons getrouwe federalisten werden wantrouwig en begonnen een goed heenkomen richting Djocjakarta te zoeken. Nederland verloor daarmee zijn enige steunpunt in het Indonesisch nationalisme. Tegenover de federalisten legde Stikker een bijna immoreel cynisme aan de dag door ze persoonlijk Nederlandse trouw te beloven en tegelijkertijd in zijn verslag de bereidheid te etaleren om hen aan de Republikeinen over te leveren.

5. Doorprocederen op de BIO weg was vrijwel uitgesloten. Hoewel Stikker ontkende enigerlei toezegging gedaan te hebben, waren de Nederlandse compromissuggesties natuurlijk existent en niet zonder meer herroepbaar.

6. Stikker had zich losgemaakt van de VVD-politiek, waardoor zijn optreden politiek onberekenbaar werd. Dit vergrootte de onzekerheid en achterdocht bij de coalitiepartners die bovendien niet van Stikker hoorden hoe het naar zijn oordeel anders moest of anders kon. Ten onrechte meende Stikker bij Cochran het vertrouwen in Nederland hersteld te hebben. Ook Jacquet, Stickers biograaf inzake zijn Indonesië-politiek, stelde vast dat de positie van Stikker en van Nederland verzwakt was²⁴. Beel oordeelde vernietigend over Stickers verblijf in Indonesië, terwijl in het kabinet hem een ijzige ontvangst van Sassen wachtte.

5. De mislukking van het Kalioerangoverleg

Sassen verweet zijn ambtsgeenoot negatie van de gegeven instructie en proefde in zijn verslag een frontale aanval op zijn beleid. Een ogenblik leek het erop dat de ministers overeenstemming konden bereiken over Nederlandse tegenvoorstellen aan de Republiek, doch Stikker kwam onder druk

van zijn ambtenaren hierop terug. Vrijdag 19 november dreigde het kabinet voor het eerst uiteen te vallen. Ten einde raad besloten de betrokken ministers buiten de Raad om, dat een ministeriële delegatie naar Indonesië zou gaan om onomstotelijk vast te stellen of een akkoord met de Republiek bereikbaar was. De delegatie stond onder leiding van Sassen en bestond verder uit Stikker en Neher. Een zware parlementaire delegatie met Romme, Van der Goes van Naters, Korthals, Meyerink en Tilanus vergezelde het triumviraat. Sassen ging akkoord met Kalioerang als conferentieoord, hoewel dit in Republikeins gebied lag en 'op een gang naar Canossa leek', aldus Beel. Sassen wilde de Republiek niet in Batavia o.m. om fraternisering van republikeinen en federalisten te voorkomen. De federalisten kregen geen plaats aan de onderhandelingstafel, hetgeen hen verbitterde.

Het Stikker-scenario kan intelligentie niet ontzegd worden. De oriëntatieris was zogenaamd een succes, maar nu ging alles mis. De schuld van de mislukking lag bij het katholieke driemanschap en Sassen in het bijzonder, maar ook bij Hatta, die onvoldoende gezag bezat. Voorts oefende de Verenigde Staten onvoldoende druk uit op de Republiek. Bij wijze van apotheose belastte Stikker ook zichzelf, doch niet zonder gewag te maken van zijn 'statemanlike-voorgevoelens' en afwegingen, waaronder die over de gevolgen van een eventueel aftreden. Met aftreden heeft Stikker op het 'moment suprême' niet bedreigd, wel in het voorbereidende interne overleg met de ministeriële delegatie. De dreiging maakte niet bijster veel indruk omdat vaststond dat de VVD zijn bewindsman niet zou volgen in zijn concessiebereidheid. Luisteren we naar Stikker²⁵: 'Op 11 november, in het vliegtuig naar Nederland, had ik nog een kans van slagen gezien. Op 23 november in Bangkok was ik ervan overtuigd, dat ik had gefaald. Ik was er niet in geslaagd het kabinet te doen beseffen dat de beste weg naar een oplossing via onderhandelingen liep. Wat tenminste even belangrijk was: ik was er niet in geslaagd mijn collega's ervan te overtuigen dat een soepele onderhandelingstechniek, zonder preliminaire voorwaarden of strikte instructies, zoals ik die in het voorbereidende stadium gebruikt had, de enige manier was om verder te komen ... Mijn eigen positie was moeilijk geworden. Mijn partij was tot voor kort in de oppositie geweest tegen het rooms-rode kabinet, maar zou mij hoogstwaarschijnlijk niet steunen als ik tegen het katholieke driemanschap ... inging. Ik moest doorgaan, ook al besepte ik, dat het resultaat rampzalig zou kunnen zijn'. 'Maar bij mijn terugkomst in Batavia op 24 november voelde ik dat mijn invloed zozeer was getaand, dat ik beter op de achtergrond kon blijven' ... 'De VS deden echter niets en de Republiek gaf op geen van de drie hoofdpunten toe. Integendeel, toen wij voor de onderhandelingen in Kalioerang arriveerden, was Hatta door de oppositie gedwongen bepaalde punten, waar-

mee hij in zijn memorandum van 10 november akkoord was gegaan, weer te laten vallen ...'. Men wil wel gedurende de interimperiode de Nederlandse souvereiniteit theoretisch erkennen, maar dan dient bij protocol of ander stuk te worden vastgelegd, dat deze praktisch niet zal worden uitgeoefend ...'. Tijdens onze besprekingen in Kalioerang had Sassen zich een objectief, intelligent en vriendschappelijk leider van onze delegatie getoond. Er bleef echter het onontkoombare probleem, dat hij aan onze condities een nieuwe had toegezegd (garanties inzake federale structuur, PFM) waarmee Neher en ik het beiden oneens waren. Indien ik deze voorwaarde tot een geschilpunt in het kabinet maakte, had dit zeer wel tot een crisis kunnen leiden. Tenslotte besloot ik deze kwestie niet op de spits te drijven om de eenheid van het kabinet te bewaren. Ik ben het er nog altijd niet met mijzelf over eens of dit de juiste beslissing was. Ik zag met grote zorgen de gevolgen van de tweede politionele actie tegemoet en verwachtte ernstige moeilijkheden op het internationale vlak. Aan de andere kant was de deur nog niet geheel gesloten. Ik hoopte dat de Verenigde Staten misschien eindelijk zouden beginnen te begrijpen waar pressie en dwang nodig waren. De volgende ochtend voegde ik aan ons rapport toe: Naar mijn overtuiging zal zo spoedig mogelijk een politionele actie tegen Djocja moeten worden begonnen. Ik heb de innerlijke overtuiging dat geen andere weg meer open staat ...'. Tot zover Stikker, die als Dirk de Zwijger aan de besprekingen deelnam, ondertussen tevergeefs hopen op constructieve pressie van Cochran, met wie hij veel contact had, maar die nauwelijks aan Stickers verwachtingen beantwoordde. Alras kwam aan het licht, dat Hatta geen millimeter ruimte meer had en gedwongen was op zijn aide-memoire terug te komen. Op 30 november achtte Stikker politieel optreden internationaal aanvaardbaar. Hatta liet Sassen via een boodschapper nog op het vliegveld weten dat Hatta persoonlijk aan zijn aide-memoire vasthield. Op 1 en 2 december confereerde de delegatie met Beel en de parlementariërs. Voor Sassen, Romme en Beel was het plaatje overduidelijk: De Republiek moest geliquideerd en gefederaliseerd worden met behulp van goedwillende elementen. Die zouden op het beslissende moment ontbreken, zodat het katholieke driemanschap zich in dat opzicht misrekend had. Stikker zweeg voornamelijk.

's Avonds 2 december bloeiden de intriges. Het katholieke driemanschap stelde vast dat de politieële actie doorgezet moest worden, óók als Sassen door het uit de boot vallen van Van Schaik in de minderheid zou komen. Insubordinatie van de HVK dus onder het mom van de crisissfeer en op grond van diens bevoegdheden in een noodsituatie. Van der Goes van Naters bezocht Stikker op zijn kamer, die volop in de weer was om via Cochran het gesprek met Hatta te heropenen. Stikker hoopte op een

bevredigend antwoord op de laatste Nederlandse brief, waarin de geschilpunten vastgelegd waren. Van der Goes van Naters beloofde Stikker ter plekke alle steun, als het moest tot een kabinetscrisis toe. Vrijdagavond 3 december leverde Cochran de antwoordbrief van Hatta af die algemeen als ontoereikend en onbevredigend beschouwd werd. Over het antwoord ontstonden weer zoveel meningsverschillen dat uiteindelijk 's morgens om circa vijf uur Cochran van zijn bed gelicht werd met het verzoek om Hatta naar Batavia te halen voor een ultieme poging tot vergelijk.

Op zaterdagavond vond in Paleis Rijswijk op Stickers kamer de laatste beslissende en daarom dramatische gespreksronde plaats, die in een anticlimax eindigde. Hatta wenste het Nederlands gezag gedurende de overgangstijd alleen de jure te erkennen, niet de facto. Stikker concludeerde dat hier iets gevraagd werd 'dat in Nederland niet aanvaard zal kunnen worden' en vroeg Sassen naar zijn mening. Fijntjes herinnerde deze zijn collega eraan dat diens conclusie 'woordelijk dezelfde is als de zijne, na zijn laatste onderhoud met Hatta te Kalioerang in de avond van 30 november jl'. Op uitdrukkelijke vragen van Romme verzekerde Stikker na de anticlimax dat hij gekozen had voor geweld en uitsluitend dat standpunt in het kabinet zou verdedigen. Als het besluit terzake met een meerderheid werd genomen, dan moest de order uitgaan en zouden eerst daarna de politieke consequenties aan de orde komen. Ook in de officiële, afsluitende bespreking tussen HVK, ministeriële en parlementaire delegatie conformeerde Stikker zich aan het eenstemmige standpunt: 'slaan!' Ook de gepeperde nota van de VS die bij terugkeer van de ministeriële delegatie klaar lag, vermocht Stikker niet tot andere gedachten te brengen, zelfs niet het dreigement dat de Marshallhulp stopgezet zou worden. De nota bracht wel zoveel onzekerheid in het kabinet teweeg, dat het pas 13 december unaniem het besluit nam Beel te machtigen om de politieke actie voor te bereiden en uit te voeren op de kortst mogelijke termijn.

6. Het aandeel van Stikker in het besluit tot de tweede politieke actie

In de nacht van 13 op 14 december kwam een copie van een persoonlijke brief van Hatta aan Cochran binnen, gedeels door de laatste geïnspireerd. De brief was uiterst verzoenend van toon en bevatte op het eerste gezicht belangrijke concessies, die door toegevoegde clausuleringen evenwel sterk gerelativeerd waren. De belangrijkste adviseurs van Stikker achtten de concessies in de gepresenteerde vorm volstrekt onvoldoende maar waren beducht voor de internationale reacties. Toon en schijn van de

brief zouden allerwege een goede indruk maken en bijgevolg hardhandig optreden van Nederland moeilijk verdedigbaar. In de ministerraadsvergadering van 14 december was Drees als een blad aan de boom omgeslagen. Hij wilde niets meer van een politieke actie weten. Stikker benadrukte dat een kabinetscrisis thans rampzalig zou zijn en sloot zich bij Sassen aan, waar deze Hatta's brief als onvoldoende grondslag voor heropening van de onderhandelingen had gekwalificeerd. Lieftinck voelde evenmin iets voor heropening, maar wilde de Republiek de ultimatieve vraag voorleggen of zij de brief van Hatta tot de hare maakte—daarover bestond geen duidelijkheid—en wat haar zienswijze wat met betrekking tot het éénhoofdige opperbevel en de naleving van het bestand. Minister-president Drees liet evenwel stemmen over de vraag of het besluit tot actie van de dag tevoren onverlet gehandhaafd diende te blijven. De stemmen staakten waarbij Stikker zich aan de zijde van de PvdA bevond.

's Avonds werd er opnieuw gestemd, nu over Sassen's vraagstelling: Is men bereid om, indien de Republikeinse regering de brief van Hatta tot de hare maakt, deze als uitgangspunt voor verdere onderhandelingen te aanvaarden of niet? Negen bewindslieden onder wie Stikker, beantwoordden deze vraag negatief. De overigen, onder wie alle PvdA-ers, positief, waarop Drees vaststelde dat zijn kabinet aan het einde van zijn bestaan was gekomen. Intussen vergrootten Amerika en andere landen hun druk op Nederland. De Nederlandse vertegenwoordiger bij de VN, oud-minister Van Royen, deed een duit in het zakje door tegenover het ANP te verklaren dat de stemming in de VN en in de Veiligheidsraad jegens Nederland ongunstiger was dan beseft werd. Aan de Nederlandse oprechtheid om echt de soevereiniteit over te willen dragen werd ernstig getwijfeld. Beel meldde dat bij de vorming van een Federale Interimregering niet op de federalisten te rekenen viel als deze regeringsvorming samenviel met de politieke actie.

Na een interventie van de Vorstin, waarbij Sassen en Lieftinck betrokken waren, wist de ministerraad overeenstemming te bereiken over de beantwoording van de brief van Hatta en 3 x 24 uur uitstel van de militaire actie. Alleen Sassen en Van Maarseveen bleven zich verzetten, doch zonder daar direct politieke consequenties aan te verbinden. Stikker had behoefte aan een stemverklaring, die erop neerkwam dat hij vond dat Hatta's brief beantwoord moest worden en daarom met de PvdA meegegaan was, maar dat hij Hatta's brief onvoldoende vond als gespreksbasis en daarom met de KVP en CHU meegestemd had. Nadien kreeg Stikker het weer met Sassen aan de stok over de inhoud van het antwoord. Sassen moest toestaan dat het antwoord de deur tot nieuwe onderhandelingen op een kier liet staan, maar voor het overige was het antwoord scherp en direct van toon.

Indachtig de met Romme en Sassen gemaakte afspraken, besloot Beel de zaak in eigen hand te nemen. Hij hield het Nederlandse antwoord langdurig op en voorzag het eigenmachtig van een ultimatief karakter. Deze handelwijze tastte internationaal de geloofwaardigheid van Nederland ernstig aan, nu de Republiek slechts 18 uur kreeg om zijn houding en standpunt te bepalen. Beel was voornemens desnoods eigenmachtig de militaire actie te ontketenen en kon daarvan door het kabinet en Sassen slechts met moeite weerhouden worden. Stikker sloeg voor het forum van de gehele diplomatieke wereld een baggerfiguur. In de ochtend van 18 december 8.20 uur gaf Drees persoonlijk Beel telefonisch het codewoord 'Neen', waarop de militaire actie kon beginnen in de nacht van zaterdag 18 op zondag 19 december, precies zoals Beel dat gewild had. Stickers weergave van de gebeurtenissen rond de besluitvorming over de tweede politieke actie mag redelijk objectief heten, hoewel hij geen melding maakt van zijn halfslachtig stemgedrag, waardoor hij aanvankelijk in het PvdA-kamp verzeild raakte.

Zijn conclusie is evenwel grotesk: 'Merkwaardig is, dat zonder de politionele actie, die een rechtstreeks gevolg was van de Amerikaanse inmenging belichaamd in de Cochran Note, er waarschijnlijk geen Ronde Tafel Conferentie zou zijn geweest, maar alleen chaos'²⁶. De politieke actie was het gevolg van de afnemende beheersbaarheid van de Indonesische revolutie door Nederland, waardoor de geweldsoptie elke andere benadering verdrong. De RTC kwam er pas nadat de regering ervan overtuigd was geraakt dat de Nederlandse positie in alle opzichten onhoudbaar was geworden, ook militair.

7. Stikker in memoires en in werkelijkheid

In dit noodzakelijkerwijs fragmentarisch relaas over het beeld dat Stikker zelf schiep van zijn bemoeienis met de dekolonisatie van Indonesië en over de discrepantie met de werkelijkheid, komt Stikker er niet best vanaf. Hij nam zitting in het kabinet Drees op een plaats en onder condities, welke een succesvol opereren bijkans uitsloten, althans voor zover hij werkelijk overtuigd was van de noodzaak om met Amerika de revolutionaire republikeinen lenig en pragmatisch c.q. progressief tegemoet te treden. Het ontslag van Van Mook werd door Stikker bevorderd in plaats van bestreden, waardoor hijzelf vrij baan gaf aan de katholieke Indonesië-politiek, waartegen hij zulke reserves zeide te hebben. Zijn Kalioerang-avontuur bracht de Indonesische kwestie geen stap dicht bij een redelijke oplossing mede doordat Stikker op beslissende momenten geen alterna-

tieven wist te scheppen die wél uitzicht boden.

Stikker initieerde vaak de verdeeldheid in het kabinet wat tot een zigzag-beleid leidde zonder tastbare resultaten in welke richting dan ook. De definitieve vervreemding van de coöperatieve federalisten moet aan die zigzag-koers, dus ook aan Stikker, toegerekend worden. Evenzo het tijdverlies dat de Republiek sterkte en Amerika stijfde in zijn taxatie dat bij voldoende druk Nederland wel eieren voor zijn geld zou kiezen door de Cochran-lijn te volgen. Die eerste maanden was Stikker zeker niet die progressieve ziener en staatsman met een weloverwogen koers, zoals zijn memoires ons doen geloven. Met de voortdurende veranderende machtsverhoudingen in Indonesië, in het kabinet en in de internationale politiek wist Stikker zich aanvankelijk niet goed raad. Het is bijna vermakelijk om te zien hoe fervent en vehement de verantwoordelijke ministers elkaar te lijf gingen over de vraag tot hoever aan de Republiek tegemoet gekomen kon worden. Die vraag leidde steevast een crisissfeer en een impasse in, die dan maar weer doorbroken werd door met de Republiek te gaan praten. Aangezien de Republiek met niet minder genoegen wilde nemen dan met behoud van haar souvereiniteit en een dominante positie in geheel Indonesië, liepen de gesprekken met de Republiek op niets uit. De interne meningsverschillen aan Nederlandse zijde verloren daarmee elke relevantie, maar laaide desondanks op omdat Amerika bleef pressen naar een vreedzaam vergelijk. Noch Hatta noch Stikker of Sassen bezaten voldoende onderhandelingsruimte om een doorbraak te forceren. Hatta moest rekenen met de radicale elementen in de Republiek waaronder de TNI, terwijl Stikker en Sassen de handen gebonden wisten door een centrumrechtse Kamermeerderheid, die onder leiding van Romme van geen toegeven aan de Republiek wilde weten, zolang er uitzicht bestond op profijtelijker, desnoods afgedwongen oplossingen, welke Nederland zouden verzekeren van de status van een middelgrote mogendheid met belangen in de Oost.

Tot besluit nog dit: Stikker groeide in het ambt en hem beoordelen op zijn eerste aarzelende schreden in het Indonesisch dekolonisatieproces zou bepaald onrechtvaardig zijn. Stikker beoordelen op hetgeen hij in zijn memoires vertelt, zou bepaald dom zijn. Zoals zo vaak zijn ook zijn 'herinneringen' een aaneenrijging van zelfrechtvaardigingen, waaraan ook staatslieden van allure behoefte hebben. Daar is niets op tegen tenzij er bewuste misleiding in het spel is of de lezer te goed gelovig is.

Noten

1. Vgl. C. Smit, *De Indonesische quaestie; de wordingsgeschiedenis der souvereiniteits-*

overdracht. Leiden 1952; idem, *De dekolonisatie van Indonesië, feiten en beschouwingen*, Groningen 1976. D. U. Stikker, *Memoirs; herinneringen uit de lange jaren waarin ik betrokken was bij de voortdurende wereldcrisis*. Rotterdam/Den Haag 1966. W. Drees, *Neerslag van een werkzaam leven*, Assen 1972.

2. Agung Gde Agung, *Renville als keerpunt in de Nederlands-Indonesische onderhandelingen*. Alphen aan den Rijn 1980. L. G. M. Jacquet, *Minister Stikker en de soevereiniteitsoverdracht aan Indonesië. Nederland op de tweesprong tussen Azië en het Westen*. Den Haag 1982. Jan Bank, *Katholieken en de Indonesische revolutie*. Baarn 1983. P. F. Maas, *Onze Minister van Overzeese Gebiedsdelen, Mr. Emmanuel Sassen, abandonneert*. *Acta Politica* 82.1, p. 41 e.v. idem, Dr. H. J. van Mook, onze laatste landvoogd, tot ontslag gedwongen, *Acta Politica* 82.3, p. 267 e.v.; idem, *Indië Verloren, Rampspoed*, Geboren, Dieren 1983.

3. Stikker, a.w. p. 3-67.

4. Idem, p. 68 e.v.

5. Bank, a.w. p. 192.

6. Idem, p. 237.

7. Idem, p. 352 e.v.

8. Met de 2/3-wetgeving wordt bedoeld dat de Grondwetswijziging-1948 de mogelijkheid schiep om bij gewone wet maar met een gekwalificeerde meerderheid (2/3) van de Grondwet af te wijken waar het ging om de staatkundige vormgeving van het toekomstige, onafhankelijke Indonesië, vgl. Th. C. de Graaf: 'Een nutteloze noodwet' in *Politieke Opstellen* in 1982, uitgave van het CPG.

9. Stikker, a.w. p. 97 e.v.

10. Jacquet, a.w. p. 25 e.v.

11. Idem, p. 37 e.v. Stikker was op de hoogte van de afspraak bij de kabinetsformatie gemaakt, dat Van Mook vervangen zou worden. Stikker beschouwde het 'van het tapijt' verdwijnen van Van Mook als 'conditio sine qua non'. In de Ministerraad van 29 september stelde Stikker nadrukkelijk geen vertrouwen te hebben in Van Mooks beleid op langere termijn.

12. Maas, *Acta Politica* 82. p. 367 e.v.

13. Stikker, a.w. p. 96 en 103.

14. Jacquet, a.w. p. 57 e.v.

15. Idem, a.w. p. 56.

16. Maas, *Indië verloren*, p. 43.

17. Jacquet, a.w. p. 77.

18. Stikker, a.w. p. 108-111.

19. Idem, p. 114 e.v.

20. Jacquet, a.w. p. 85.

21. Maas, *Indië verloren*, p. 46.

22. Jacquet, a.w. p. 91-93.

23. Maas, *Indië verloren*, p. 51-52.

24. Jacquet, a.w. p. 104.

25. Stikker, a.w. p. 120 e.v.

26. Idem, p. 131.

Literatuur

Interventiestaat of selectieve verzorgingsstaat?

Marcel van Herpen

Naar aanleiding van: J. W. de Beus en J. A. A. van Doorn (red.), **De interventiestaat**, Boom, Meppel/Amsterdam 1984, 280 p.

Neil Gilbert, **Capitalism and the Welfare State – Dilemmas of Social Benevolence**, Yale University Press, New Haven/London 1983, 196 p.

Naar aanleiding van het tienjarig jubileum van het tijdschrift *Beleid & Maatschappij* verscheen de bundel *De interventiestaat* – door de redactie gepresenteerd als een vervolg op *De stagnerende verzorgingsstaat*, dat inmiddels een 'klassiek' werk geworden is in de Nederlandse verzorgingsstaatsdiscussie. Uit de titel van het nieuwe boek blijkt reeds dat de optiek ondertussen is verschoven. Dat ligt mede aan de veranderde conjunctuur. We zijn nu ruim zes jaar verder en de thema's die in *De stagnerende verzorgingsstaat* behandeld werden: de onbeheersbaarheid, de onbetaalbaarheid en de verdelingspolitieke problemen van de verzorgingsstaat, zijn inmiddels gemeengoed geworden.

Interventiestaat: een ambigu begrip

In *De interventiestaat* wordt voor een andere aanpak gekozen. Er wordt niet meer uitgegaan van een gegeven: de Nederlandse verzorgingsstaat – om vervolgens de al of niet dysfunctionele consequenties op te sporen. De blik wordt nu grotendeels naar het verleden gericht om vanuit een beter begrip van de wordingsgeschiedenis de huidige problematiek beter te begrijpen. Het eerste wat daarbij opvalt is dat de term *verzorgingsstaat* is ingeruild voor *interventiestaat*. Wat is deze *interventiestaat*? Volgens Van Doorn 'hebben staat en maatschappij zich thans sterk vermengd, met als gevolg een samenstel van netwerken waarin de vervlechting tussen de twee actoren in talloze vormen is vastgelegd, en uit welks structuur en dynamiek ieder beleid moet worden begrepen. Het totale patroon van vervlechtingen